

MICHALAS REICHERIS IR ANATOMIJA VILNIUJE 1919–1939

MICHAŁ REICHER AND ANATOMY IN VILNIUS 1919–1939

Aistis Žalnora, Vitalija Miežutavičiūtė

Vilniaus universiteto Medicinos fakultetas
 Visuomenės sveikatos instituto Medicinos istorijos ir etikos skyrius
 Vilnius University, Faculty of Medicine
 Institute of Public Health Department of Medical History and Ethics

SANTRAUKA

Reikšminiai žodžiai: Reicheris, anatomija, Stepono Batoro universitetas, Medicinos fakultetas.
 Nuo pat veiklos pradžios Stepono Batoro universiteto Medicinos fakulteto padėtis buvo sudėtinga – trūko lėšų mokslui skirtoms patalpoms įrengti, pasamdyti specialistams, įsigyti naujausios aparatūros. Nepaisant to, fakultete buvo atliekami svarbūs moksliniai darbai. Naujaisi istoriniai Anatomijos katedros tyrimai atskleidė kai kuriuos svarbius to meto Medicinos fakulteto mokslo laimėjimus. Naujai rasti šaltiniai, autoreferatai leidžia atkurti tarpukario Medicinos fakulteto mokslinę veiklą. Šio straipsnio tikslas – trumpai aptarti Vilniaus anatomų-antropologų veiklą, svarbiausius laimėjimus. Anatomo-antropologo Michalo Reicherio (1888–1973) dėka Vilniuje atsirado išskirtinė tuo metu Antropologijos mokykla. M. Reicherio atlikti Vilniaus ir Trakų karaimų tyrimai padėjo apsaugoti šias karaimų bendruomenes nuo Hitlerio Antrojo pasaulinio karo metų agresijos. Nuo 1931 iki 1933 m. Medicinos fakulteto anatomai išsaugojo ir rekonstravo Barbaros Radvilaitės, Elžbietos Habsburgaitės ir Aleksandro Jogailaičio palaikus. M. Reicheris buvo gabus organizatorius – jo pastangomis iki 1934 m. buvo pastatytas naujasis anatomikumas.

ABSTRACT

Key words: Reicher, Anatomy, Stephen Bathory University, Medical Faculty.
 The Medical Faculty from the beginning had many difficulties: lack of proper financial support to hire the necessary personnel and buy needed equipment and supplies; the lack of proper physical facilities for classrooms, laboratories, and clinics; and, constant conflicts with government ministries over these and other matters. Despite these difficulties some very important scientific work was done in this faculty. Recent historical research into the work of the Department of Anatomy has revealed some significant accomplishments. A new found archyve sources, papers can help us reconstruct the scintifical activities of the Medical faculty in the Interwar period. This paper will briefly discuss the works of anatomists-anthropologists in Vilnius, the main goals that has been reached in Stephen Batory university Medical faculty. An exceptional school of anthropology was established in Vilnius by the anatomist- anthropologist Michal Reicher (1888–1973). M. Reicher's research on the blood groups of the Karaites (Karaims) helped to save their communities in Vilnius and Trakai from Hitler's aggression in World War II. From 1931 to 1933 m. Anatomists of Vilnius Medical faculty saved and reconstructed the remains of Barbora Radvilaitė, Elizabeth Habsburg and Aleksandras Jogailaitis. M. Reicher was a gifted organiser also- till the 1934 he builded the new Anatomicum that is still working in Vilnius today.

ĮVADAS

1919 m. Vilniuje buvo atidarytas Stepono Batoro universitetas (toliau – SBU). Jame veikusio Medicinos fakulteto (toliau – MF) padėtis buvo kontrastinga. Viena vertus, Medicinos fakulteto tiriamasis darbas ilgą laiką buvo gero ribotas, nes trūko patalpų, būtinausios aparatūros, kadru [1]. Kita vertus, medicina Stepono Batoro universitete buvo laikoma prestižine specialybe – daugelis stojančiųjų neišlaikydavo stojamųjų egzaminų [2]. Mokslinis persona-

las buvo kruopščiai renkamas, atsižvelgiant į pretendentų rekomendacijas bei autoreferatus [3]. MF buvo laikomas autoritetingiausia mokslo institucija gana dideliame ne tik Rytų Lietuvos, bet ir kai kurių baltarusiškų apskričių regione [1]. Sovietmečio istoriografijoje šis universiteto, o kartu ir Medicinos fakulteto, laikotarpis neretai buvo vaizduojamas tarsi Vilniaus universiteto „tamsieji šimtmečiai“, lenkų nacionalizmo sukeltas regresas tiek visuomenėje, tiek moksle, todėl tolesnė pažangaus mokslo raida dažniausiai buvo

Aistis Žalnora
 Vilniaus universiteto Medicinos fakultetas
 M. K. Čiurlionio g. 21, Vilnius
 aistis.zalnora@mf.vu.lt

siejama tik su Kaune veikusiais Lietuvos, Vytauto Didžiojo universitetais [4]. Paradoksalu, tačiau apie XIX a. veikusį Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą [5] žinome daugiau nei apie fakultetą, veikusį XX a. pirmojoje pusėje. Beveik neturime žinių apie konkrečius katedrų mokslo laimėjimus, galimus nuopelnus visuomenei. Iki šiol Vilniaus universiteto veiklos vertinimai neretai apsiribodavo tautiniais lietuvių ir lenkų santykiais, universiteto struktūros analize, tuo tarpu svarbiausias universiteto veiklos baras – mokslas – dažnai tarsi likdavo užribyje. Šio straipsnio tikslas – trumpai apžvelgti SBU MF Anatomijos katedros veiklą, atskleisti svarbiausius katedros laimėjimus.

TYRIMO MEDŽIAGA IR METODAI

Tyrimas atliktas naudojantis archyvine medžiaga LCVA (Lietuvos centrinis valstybinis archyvas) bei naujai rasta šiaame straipsnyje nagrinėjamų autorių autoreferatais, publikacijomis ir kita literatūra.

MICHALAS REICHERIS IR ANATOMIJA VILNIUJE 1919–1939

Michalas Reicheris (1 pav.) gimė 1888 m. lapkričio 17 d. Sosnovece, Lenkijoje. Šeima, kurioje augo, buvo mišri – šaknys buvo žydų tautybės [6]. Iš gimtojo miesto kilo ir M. Reicherio karo metų slapyvardis Sosna. Nuo pat jaunystės jis pasižymėjo guviu protu ir tvirtu charakteriu. 1904 m. būdamas vos 16 metų jaunas M. Reicheris įsivėlė į politinius ginčus su mokyklos valdžia – buvo vienas iš streiko organizatorių. Už tai buvo išmestas iš gimnazijos [7]. Tuometė carinės Rusijos politika papiktino ne vieną.

Tačiau skandalinga praeitis nesutrukdė būsiamam mokslininkui įgyti puikaus išsilavinimo. 1907 m. M. Reicheris, tarnaudamas kadetų korpuse, eksternu baigė mokyklą. Vėliau mokėsi pas vieną žymiausių to meto antropologų Rudolfą Martiną (įdomu tai, kad tas pats mokslininkas vokiškosios antropologijos mokė ir tarpukario Lietuvos antropologijos pradininką J. Žilinską [8], tačiau šių antropologų darbai ir pažiūros laikui bėgant labai išsiskyrė [autoriaus pastaba]). 1912 m. M. Reicheris baigė Ciuricho universitetą *summa cum laude* ir įgijo filosofijos daktaro vardą už darbą „Shadelform der alpenlandischen und mongolischen Brachycephalen“ („Alpių regiono gyventojų kaukolės forma ir mongoliškoji brachicefalija“) [9]. Tai buvo pirmasis M. Reicherio darbas kraniologijos tematika.

Iki 1914 m. M. Reicheris dirbo asistentu Ciuricho universitete, Antropologijos katedroje, 1914 m. išvyko į JAV. Vašingtone, „Carnegie“ institute, M. Reicheris vienerius metus tobulinosi garsaus to meto embriologo F. P. Hallo vadovaujamoje Embriologijos katedroje [10].

1915 m. M. Reicheris grįžo į Lenkiją. Varšuvos universitete dirbo asistentu, vėliau – prozektoriumi; 1917–1919 m. dėstė anatomiją, antropologiją Lenkijos universitetuose.

1 pav. M. Reicheris (1888–1974)

1920 m. įstojo karabinierių I pulką Lenkijos kariuomenėje. Dalyvavo kovose su bolševikais [10].

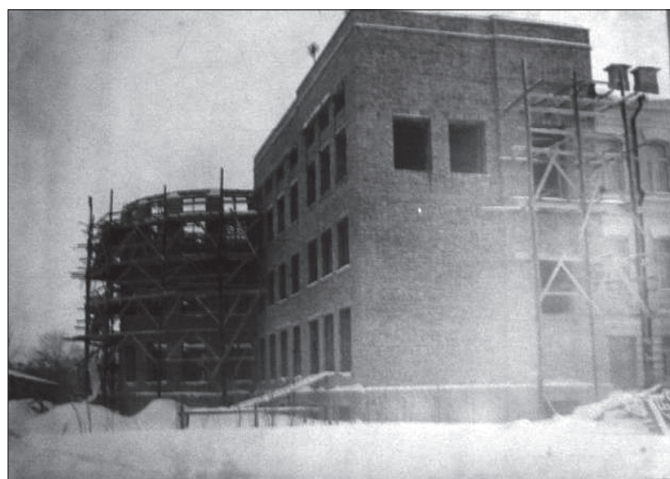
Stepono Batoro universiteto Medicinos fakultete Anatomijos katedra įkurta 1919 metais. Pirmuoju Anatomijos katedros vadovu tapo dr. Jerzy Aleksandrowiczius. Tačiau labai greitai (1920 m.) jį pakeitė M. Reicheris [11].

Tuometė Anatomijos katedra laikinai buvo įsikūrusi vadinamojoje Sniadeckių kolegijoje, t. y. dabartinio Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto pietiniame sparne [5]. Pirmajame aukšte buvo salė, skirta paskaitoms, dvi pagalbinės salės mokymams su muziejinių eksponatų rinkiniais bei preparavimui skirtas kambarys. Pirmajame aukšte buvo ir trys darbuotojų bei katedros vedėjo kabinetai. Rūsyje buvo įrengta lavonų saugykla. Bendras patalpų plotas sudarė 1000 m² [11]. Anatomijos katedrai skirtose patalpose nebuvo nei centrinio šildymo, nei šilto vandens. Elektros šviesa prozektoriume dažnai dingdavo ir ištisas valandas tekdavo dirbti žvakių šviesoje [10]. Tokios sąlygos netiko moksliniams darbams. Tad nenuostabu, jog greitai nuspręsta keltis į naujas patalpas [5].

1925 m. M. Reicheris MF vadovybei pateikė pirmuosius naujojo anatomikumo projektus [12]. Deja, statybų darbai užtruko – naujasis anatomikumas baigtas tik 1934 metais. Taip nutiko pirmiausia dėl to, kad labai trūko lėšų. Universiteto skiriamų lėšų vos pakakdavo esamo fakulteto reikmėms, tad imtis naujų statybų buvo labai sunku [13]. Trūko ne tik lėšų, bet ir darbininkų. Tik nuo 1933 m. anatomikumo statybų darbai ėmė vykti sparčiau (2 pav.). Kaip rašo W. Sylwanowiczius, 1934 m. baigiant anatomikumą dirbo ne tik darbininkai, studentai, bet ir pats profesorius: „Profesorius pradėjo užsiiminėti gimnastika su kastuvu ir karučiu, pats išbandydamas, kaip visa tai veikia. Nieko kita jam neliko daryti“ [10]. 1933 m. iš tuo metu garsios įmonės „Cegielski“ buvo užsakyta kremavimo krosnis [13].

Svarbiausi tuometės Anatomijos katedros darbuotojų nuopelnai buvo mokslo laimėjimai. Trečiajame–ketvirtajame dešimtmėčiais Vilniuje ėmė formuotis naujos tuo metu nepopuliarios, tačiau net šiandien pažangios anatominių–antropologinių tyrimų kryptys.

Pirmuoju savitos Vilniaus mokyklos manifestu laikytinas 1926 m. tuometės Topografinės anatomijos katedros asistento dr. Karolio Kosinskio darbas „Kojos odos nervų tyrimų reikšmė antropologijai“. Darbe plėtojamas kojos odos nervų antropologinės genezės klausimas. Drauge K. Kosinskis išklė originalią antropologijos metodologijai mintį. Jis pabrėžė ne osteologinės medžiagos, bet minkštųjų audinių antropologijos svarbą [14]. Tai mažų mažiausiai keista tarpukario Europos antropologijos mokslo kontekste, kai antropologija kiek pašiepiamai buvo vadinta tiesiog „kaukolių mokslu“ [15]. Netikėtas požiūris davė ir netikėtų rezultatų. K. Kosinkis padarė išvadą, kad evoliucijos eigoje žmogaus pėdos ir blauzdos odos paviršinis nervinis tinklas pakito kitaip nei kitų žinduolių. Savita blauzdos inervacija būdinga tik žmogui. Tik antropoidų ir beždžionių pėdos inervacija iš dalies panaši į žmogaus. Prie dar įdomesnės tyrimo išvados prieita tiriant skirtingų tautų populiacijas Europoje. K. Kosinskio tyrimai parodė, kad Vilniaus kraš-

2 pav. Naujojo anatomikumo statybos 1928 m.

to rusų, kitų vilniečių, Sicilijos, Neapolio italų, Didžiosios Britanijos bei Airijos gyventojų blauzdos ir pėdos inervacija, periferinių nervų jungčių padėtys pagal pasirinktus požymius skiriasi [14]. Tai reiškia, kad yra galimybė ieškoti tam tikrų požymių dreifavimo, sumišimo pėdsakų, drauge atspindinčių ir populiacijų migravimą [autorius pastaba]. Toks naujas metodologinis požiūris į antropologiją gerokai lenkė savo laiką [15].

Paties katedros vedėjo prof. dr. M. Reicherio darbai skirstytini į minkštųjų audinių bei embriologinius tyrimus. Pirmieji tyrimai daugiausia apėmė aortos variacijas. Pastebėti skirtumai tarp moterų ir vyrų aortos padėties, taip pat skirtingų amžiaus grupių asmenų aortos padėties skirtumai. Nebuvo išvengta ir rasinės (tautinės) komparatyvistikos. Buvo nustatyti nedideli skirtumai tarp žydų ir ne žydų rasės (tautybės) asmenų aortos ilgio ir padėties [16] (žydai tuomet kai kuriais atvejais klaidingai laikyti rase). Tačiau tuometinio fakulteto tematikoje rasinė komparatyvistika neturėjo didesnio populiarumo.

Bene svarbiausi dr. M. Reicherio tyrimai buvo atlikti embriologijos srityje. Vienas pirmųjų – 1923 m. paskelbtas tyrimas „Vaisiaus (embriono) augimas ir kūno proporcijos“. Tyrimui paimti 366 embriono (vaisiaus) nuo kelių savačių iki 9 mėn. bei 100 naujagimių pavyzdžiai. Buvo tiriamos naujagimių, vaisiaus ir embrionų atskirų kūno dalių proporcijos. Tirtos kūno dalys: liemuo, galūnės, galva, matuotas kūno ilgis. Autorius padarė išvadą, jog atskirų embriono (vaisiaus) kūno dalių augimo tempai nėra vienodi. Embriono (vaisiaus) kūno dalių augimą galima būtų skirstyti tarsi į tam tikrus periodus – vienais periodais labiau auga vienos kūno dalys, kitais – kitos. Iš pradžių kūnas ir galūnės auga beveik vienodai, tačiau ilgainiui liemuo ima smarkiai atsilikti. Nuo tam tikro periodo santykinai lėčiau ima augti ir galva. Skiriasi net viršutinių ir apatinių galūnių vystymosi tempai – vaisiaus rankos vystosi greičiau nei kojos. Buvo nustatyta, kad viso embriono (vaisiaus) augimą geriausiai atspindi tokia parabolė: augimas įsibėgėja iki viso jo augimo gimdoje laikotarpio vidurio, vėliau vaisiaus augimas santykinai sulėtėja [17]. Tokios išvados, patvirtintos ir kitų tyrėjų (B.M. Pettenas „Human Embryology“, McGraw-Hill, 1946), ir šiandien svarbios embriono (vaisiaus) diagnostikoje.

1924 m. Tarptautinėje antropologų konferencijoje Prahoje buvo paskelbtas kitas išsamus dr. M. Reicherio darbas „Žmogaus kūno dalių augimas iki gimimo“. Tyrimas buvo labai panašus, tik imtis buvo pasirinkta dar didesnė – 533 embrionų (vaisiaus) iki 9 mėn. ir 100 naujagimių pavyzdžiai. Be ankstesnių teiginių apie embriono (vaisiaus) vystymosi dėsningumus M. Reicheris pateikė ir kitą įdomią išvadą. Jis teigė, kad žmogaus embriono (vaisiaus) proporcijų kitimas gimdoje rodo žmogaus, kaip rūšies, filogenezės etapus [18], t. y. žmogaus embrionas tam tikrose vystymosi

stadijose tarsi primena vieną ar kitą gyvūną, iš kurio palaipsniui išsivystė. O tai jau E. Hekelio (1866) biogenetinio dėsnio „Ontogenezė yra trumpas filogenezės pakartojimas“ patvirtinimas. Šis ir kiti dr. M. Reicherio darbai vėliau buvo įtraukti į Vokietijoje išleistą didžiulę prof. dr. R. Martino žmogaus raidos studiją „Die Menschenkunde“ („Žmonija“) [17].

1931 m. pavasarį Vilnių ištiko vienas didžiausių potvynių. Neries vanduo pakilo daugiau nei 8 metrus virš įprasto lygio. Nepaprastą potvynį lydėjo ir nepaprasti atradimai Lenkijos ir Lietuvos archeologijos istorijoje [19]. Potvynis, stipriai apgadinęs katedros mūrus, atvėrė iki tol netyrinėtą kriptą [20]. 1931 m. rugsėjo 21 d. įėjo į Lenkijos ir Lietuvos istoriją – profesorius Juliuszo Kłoso vadovaujama ekspedicijai buvo pavesta ištirti šią kriptą. Kriptoje buvo rasti Barbaros Radvilaitės, Elžbietos Habsburgaitės ir Aleksandro Jogailaičio palaikai [21].

Apie tokios kriptos egzistavimą anksčiau tiesiog nebuvo žinoma [19]. Deja, kilmingus palaikus suardė kitos jėgos. Juos labai apgadino per šimtmečius ne kartą katedros požemius skalavę požeminiai vandenys. Suprasdami šio radinio istorinę ir mokslinę vertę, Stepono Batoro universiteto anatomenai – prof. M. Reicheris, dr. W. Sylwanowiczius ir kiti ėmėsi palaikų surinkimo, konservavimo ir tyrimų. Tyrimai ir konservavimo darbai truko net dvejus metus [20].

1933 metais po palaikų tyrimų, sutvarkymo, W. Sylwanowiczius XIV Lenkijos gydytojų ir gamtininkų suvažiavime Poznanėje skaitė savo pranešimą „Karališkųjų palaikų iš Vilniaus bazilikos konservavimas“ [22]. Taip pat 1933 m. vykusiam Lenkijos antropologų suvažiavime skaitė ir kitą pranešimą – apie metodus, naudotus konservuojant Vilniaus bazilikoje rastus palaikus [23].

Palaikai buvo labai sugadinti (3 pav.). Daugkartiniai vandens lygio svyravimai lėmė minkštųjų audinių maceraciją (įmirkimą, sąlygojantį vėlesnį irimą) ir kaulų nykimą [23]. Labiausiai buvo pažeisti karaliaus [LDK didžiojo kunigaikščio, autoriaus pastaba] Aleksandro kaulai, Barbaros

3 pav. Barbaros Radvilaitės palaikai iki jų sutvarkymo

Radvilaitės ir Elžbietos Habsburgaitės kaulai pažeisti mažiau. Įvairių medžiagų veikiami kaulai buvo įgavę netikėtų spalvų. Aleksandro kaulai buvo beveik juodi, kaukolė nuo karūnos nusidažė smaragdine – žalia spalva. Taip nutiko dėl karūną paveikusių cheminių reakcijų – nutekėjusios vario druskos nudažė karūną ir kaukolę. Elžbietos kaulai buvo gelsvi, o Barbaros Radvilaitės – bronzinio atspalvio [22].

Kaulai buvo rūpestingai surinkti, padarytos kaulų, kaukolių fotografijos [20]. Tolesniems tyrimams kaulai buvo perkelti į specialias sales Arkikatedroje bazilikoje. Čia kaulai buvo išvalyti ir išplauti vandeniniame spirito tirpale. Tuomet kelias savaites kruopščiai džiovinti specialiai pritaikytame elektriniame džiovintuve 25–35°C. Paskui buvo pereita prie konservavimo darbų. Tokiu būdu buvo siekiama užkirsti kelią tolesniam kaulų irimui. Apsaugai nuo galimo bakterinio poveikio jie buvo prisotinti 2 proc. spiritiniu kalio-arseno tirpalu, tuomet vėl džiovinti specialiaje džiovintuve. Kaulams sutvirtinti naudoti celiulioido tirpalai [23].

Po galutinio kaulų ir jų nuolaužų atpažinimo padarytos nuotraukos bei gipsiniai įspaudai. Tuomet atskiras kaulų dalis imta jungti. Kaulai buvo jungiami celiulioido–acetono tirpalu, buvo atsisakyta tokių medžiagų kaip vielos, siūlai. Jei lūžio linija nebuvo pažeista, užtekdavo vien suklijuoti kaulų nuotrupas. Jei tarp atskirų kaulo dalių trūkdavo kaulo dalies, jos vietoje buvo dedamos tinkamo dydžio tai vietai skirtos celiulioido plokštelės. Buvo rekonstruojami šonkauliai, ilgieji kaulai, kaukolės. Atskiri kaulai buvo sujungiami nedideliu klijų kiekiu [22]. Vis dėlto skeletai iš celiulioido, vielos, gipso, želatinos nebuvo rekonstruktorių prioritetas. Buvo atsisakyta visiškos skeletų rekonstrukcijos neorganinės medžiagos pagrindu – nuspręsta rekonstruoti tik tiek, kiek įmanoma, remiantis natūraliais palaikais [23]. Tai rodo rekonstruktorių požiūrio brandumą – nebuvo stengiamasi bet kokia kaina suklijuoti palaikus [15].

1933 m. rugsėjo mėnesį M. Reicheris skaitė pranešimą „Kai kurie anatomiciniai karališkųjų palaikų bruožai“ [24]. Bene aktualiausias klausimas šių dienų visuomenei ir istorikams būtų Barbaros Radvilaitės palaikų tyrimai. Apie Barbaros Radvilaitės grožį sklido legendos, tačiau šios asmenybės portretas ir šiandien viešojoje erdvėje dažniausiai siejamas ne su realiais fiziniiais jos bruožais, bet su romantiška tapyba. Tik 2001 m. buvo vėl atidarytas Barbaros Radvilaitės karstas, atlikta galvos, veido rekonstrukcija. Pateikta palaikų charakteristika [25]. M. Reicherio atlikti tyrimai daugiau nei prieš 70 metų atskleidė gana daug šios moters fizinių bruožų.

Naudojant Pearsono metodą nustatyta, kad Barbaros Radvilaitės ūgis siekė 160,2 cm. Liemens ir galūnių kaulai gana masyvūs. Smegeninė vidutinė – 1320 cm³, brachicefališka. Veidas siauras, siaura nosis, aukštos akiduobės. Dantys labai lygūs, taisyklingai išsidėstę [24].

Vienas labai ryškus neįprastas bruožas – tam tikri Bar-

boros Radvilaitės šonkaulių raidos sutrikimai. Dėl kaklinio šonkaulio buvo daroma prielaida, kad įvyko charakteringi pokyčiai I poroje šonkaulių ir viršutinio krūtinkaulio rankenos dalyje. Pirmą šonkaulių porą buvo nepaprastai asimetriška – dešinysis šonkaulis daug ilgesnis ir siauresnis už kairįjį. Karalienės Barbaros kryžkaulis buvo nepaprastai plokščias. Tam tikros kryžkaulio savybės tarsi rodė rachito buvimą, bet dubens bei skeleto sandara ši spėjimą paneigė [24].

Prof. M. Reicheris su dr. W. Sylwanowicziumi apie 1931 m. Arkikatedroje rastus kilmingų asmenų palaikus buvo parengę spaudai išsamią monografiją. Deja, po 1944 m. kilusio gaisro šiai monografijai surinkta medžiaga neišliko [10].

Vis dėlto šiandien turimi duomenys apie M. Reicherio ir W. Sylwanowicziaus tyrimus mums gali padėti atsakyti į kitą dar nuo tarpukario laikų visuomenėje tebesklandantį klausimą – ar galėjo nutikti taip, jog lenkų archeologai, antropologai, galimai radę Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Didžiojo palaikus, juos tyčia išsivežė į Lenkiją ir paslėpė nuo lietuvių.

Bene išsamiausiuose N. Kitkausko tyrimuose šia tema prieinama prie išvados, jog Arkikatedros atgaivinimo komisija 1931–1937 m. vykdytuose tyrimuose Vytauto Didžiojo palaikų nerado. Tačiau pateikiama ir kita hipotezė, neva lenkų archeologai Vytauto Didžiojo palaikus rado ir išsivežė į Lenkiją, juos paslėpė [19].

Šiai hipotezei patikrinti naujausiuose šiame straipsnyje aprašomuose tyrimuose buvo pasitelkta išsami to meto spaudos analizė. Tačiau spaudoje minimi tik Barbaros Radvilaitės, Aleksandro Jogailaičio ir Elžbietos Habsburgaitės palaikai [26]. Monumentali, gal netgi kiek smulkmeniška Zbigniewo Świecho kronika [21] apie 1931–1937 įvykius Vilniuje taip pat nepateikia jokių faktų, galinčių patvirtinti šią hipotezę. Nė viename M. Reicherio, W. Sylwanowicziaus darbe neminimas toks reikšmingas atradimas. Toks atradimas, be abejonės, būtų buvęs paskelbtas svarbiausiam to meto Lenkijos antropologų leidinyje „Przegląd Antropologiczny Polskiej“ („Lenkijos antropologijos apžvalga“) arba „Archiwum archeologii“ („Archeologijos archyvas“). Tačiau išsami visų šių 1931–1939 metais išleistų žurnalų analizė nedavė rezultatų šiuo klausimu.

Galiausiai SBU MF Anatomijos katedros inventoriaus knygos, kurioje buvo fiksuojami visi svarbūs radiniai, analizė šios hipotezės taip pat nepatvirtina. Nėra jokių įrašų apie Vytauto Didžiojo kaulų atliejas ar kitą tyrimų medžiagą [27]. Net jei atsižvelgtume į abejotiną prielaidą, kad galimai rastus Vytauto palaikus galėjo tirti kiti specialistai, kita logiška išvada vėl nukreipia prie jau minėtos to meto spaudos. Nemanome, kad apie tokį radinį to meto spauda būtų nutylėjusi. Spaudoje tokie atradimai nebuvo minimi.

Ketvirtajame dešimtmetyje Anatomijos katedra pradė-

jo Vilniaus ir Trakų karaimų bendruomenių tyrimus. 1932 m. ištyrus 288 abiejų lyčių individus nuo 2 iki 73 metų, buvo nustatyti tokie kraujo grupių pasiskirstymo dėsnin-gumai: grupė O – 46,2±2,93 proc.; grupė A – 13,2±2,93 proc.; grupė B – 33,3±2,78 proc.; grupė AB – 7,3±1,53 proc. [28].

M. Reicheris nustatė, kad tuometės Lenkijos (įskaitant ir okupuotą Vilniaus kraštą) karaimų kraujo grupės skiriasi nuo Krymo karaimų mažesniu grupės A standartiniu nuokrypiu ir žymiai didesniu O ir B standartiniu nuokrypiu. Lyginant Trakų bei Vilniaus karaimus su žydais ir Krymo karaimų populiacijomis, pastebimi ryškūs kraujo grupių pasiskirstymo skirtumai; šie skirtumai ryškesni tarp Lenkijos karaimų ir žydų nei tarp Lenkijos karaimų ir Krymo totorių. Labai nedidelis karaimų skaičius Lenkijoje, jų beveik visiška izoliacija vedybų atžvilgiu, nežymus maišymasis su Krymo karaimais – visa tai lėmė akivaizdžius daugkartinius vedybinius ryšius tarp riboto giminių skaičiaus, taigi iš esmės kraujomaišą [29]. Karaimų likimui Lietuvoje M. Reicherio išvados turėjo didžiulę reikšmę.

1932–1933 metais dar niekas nežinojo, kokie šie tyrimai bus svarbūs ateityje [10]. Hitlerinės okupacijos metais rasinės medžioklės banga neaplenkė ir Lietuvos bei Lenkijos. Žydų tautybės bei panašūs į juos asmenys atsidūrė rasinių susidorojimų taikinyje. Tačiau A. Hitlerio pseudo-mokslo Vilniuje laukė staigmena – M. Reicherio atliktas Vilniaus ir Trakų karaimų lyginamasis kraujo grupių tyrimas. Okupacinė vokiečių kariuomenė Vilniaus ir Trakų karaimus pagal išvaizdą buvo linkusi laikyti artimais žydams. Tačiau M. Reicherio atlikto tyrimo išvados nepaliko vietos hitlerininkų interpretacijoms – M. Reicheris įrodė, kad genetiškai Trakų ir Vilniaus karaimai į žydus panašūs labai menkai [30].

Atsižvelgdami į 1933–1939 m. bręstančią hitlerinės agresijos grėsmę, galbūt net galime kelti vieną naują hipotezę apie tyrimų paskirtį [autorius pastaba]. W. Sylwanowiczius atsiminimuose rašė: „Tuo metu niekas net nežinojo, kokie svarbūs vėliau karaimams bus Reicherio atlikti Vilniaus ir Trakų karaimų tyrimai“ [10]. Tačiau galbūt M. Reicheris, nujausdamas galimus susidorojimus su karaimais, specialiai pasirinko antropologiškai tirti būtent juos. Be abejonės, tikslių rezultatų jis nebūtų galėjęs nuspėti, tačiau galbūt galėjo numanyti. Taip pat stebina profesoriaus ryžtas laikytis savo darbų, pasaulėžiūros ir vėlesniais metais.

1939 m. spalio 10 d. Vilnius grąžintas Lietuvai. O gruodžio 15 d. visas Vilniaus universiteto, o drauge ir lenkiškojo SBU turtas buvo paskelbtas Lietuvos nuosavybe. Kaip rašo Anatomijos katedros adjunktas dr. W. Sylwanowiczius: „Profesoriui (M. Reicheriui), katedros personalui nebuvo leista pasiimti nei universiteto knygų, nei mokslinės medžiagos, net rankraščių. Teko viską atiduoti naujajai valdžiai.“ Nepaisant politinių permainų, M. Reicheris ir toliau

kurį laiką dirbo Vilniuje paties vadovujamame pagrindiniame Medicinos fakultete [10].

Toks darbo pobūdis buvo nulemtas kelių priežasčių – karo metu legalios medicinos studijos to meto Lietuvoje buvo neįmanomos. Tačiau profesorius norėjo tęsti savo dvidešimties metų darbus [10]. Kita jau vėlesnė priežasčių grupė – represijos prieš Vilniaus inteligentiją. Hitlerininkams M. Reicherio išvados apie karaimus labai nepatiko, profesorius ne kartą buvo primygtinai siūloma šių išvadų atsisakyti [10], be to, ir paties profesoriaus kilmė buvo žydiška [7].

1941 m. prasidėjus hitleriniam terorui Vilniuje, savo teiginių M. Reicheris neketino atsisakyti. Kaip ir reikėjo tikėtis, netrukus M. Reicheris buvo iškviestas pas Vilniaus gestapo komendantą. Tuomet teko prisiminti ir pagrindinių studijų organizavimą, ir darbus apie karaimus, pagaltoti apie kitus galimus kaltinimus. Tačiau „pasiūlymas“, kurio sulaukė M. Reicheris, buvo kiek kitoks. Jau nebe jaunas, į šeštą dešimtį įkopusis profesorius buvo įtrauktas į „Arbeitsamt“ – juodadarbių būrius. Tai reiškė sekinantį fizinį darbą nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro. Namu tekdavo grįžti tiesiog nusikamavus [31].

1943 m. prasidėjo masiniai inteligentijos suėmimai. Buvo suimta ir 150 buvusio SBU darbuotojų. Tarp jų pateko ir medikai – suimtas garsus to meto patologas Kazimieras Pelczaras. Toks pat likimas laukė ir M. Reicherio, tačiau, laimei, suėmimų metu profesoriaus nebuvo Vilniuje. Matyt, nujausdamas galimus susidorojimus, jau prieš keletą mėnesių M. Reicheris paslėpė ir savo darbus. Slėptuvė buvo įrengta kaimynų name, toje pačioje gatvėje. Pats profesorius iki pat 1945 metų slapstėsi konspiraciniame Kornelio Micheidos viloje Gulbinuose [10].

Nepaisant profesoriaus apdairumo, 1944 m. liepos mėnesį besitraukianti vokiečių kariuomenė sunaikino didžiąją M. Reicherio darbų dalį – namas, kuriame buvo slepiami M. Reicherio rankraščiai, buvo atsitiktinai padegtas [31]. Iš gaisravietės profesorius nepavyko nieko išgelbėti [20].

1945 m. M. Reicheris išvyko iš Vilniaus, persikėlė į Gdanską, tapo Gdanskos medicinos universiteto Anatomijos ir neurobiologijos katedros vadovu, vėliau, 1946–1947 m., Medicinos universiteto dekanu. 1947 m. buvo paskirtas Gdanskos medicinos universiteto rektoriumi. Dirbo ir Varšuvos universitete. Buvo vienas žurnalo „Folia morfologica“ redaktorių. 1965 m. išėjo vienas didžiausių to meto anatomijos sąvadų – vadovėlis „Anatomia Człowieka“, vienas autorių – M. Reicheris [32]. Profesorius M. Reicheris mirė 1973 m. Lenkijoje, Gdanske [7].

Katedros inventoriaus likimą vaizdžiai nusakė dr. W. Sylwanowiczus, cituodamas Terencijų: „*Habent sua fata libelli*“ (Knygelės turi savo likimą) [10]. 1940 m. pirmuoju nauju Anatomijos katedros vadovu tapo tuometės Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Anatomijos katedros vadovas A. Starkus. SBU MF Anatomijos katedros inventorių buvo

išvežtas į Kauną. Tačiau jau visai netrukus katedra buvo perduota profesorius V. Žilinskui, tuomet knygos dviem sunkvežimiais vėl gražintos į Vilnių. Didelė inventoriaus dalis buvo išvežta į Lenkiją dar rugsėjo mėnesio evakuacijos metu [10]. Anatomijos katedroje liko jau anksčiau minėtas labai svarbus šaltinis – SBU MF Anatomijos katedros inventoriaus knyga [27]. Šiandien ne visas senosios katedros inventorių, minimas knygoje, yra surastas.

M. Reicherio laikų anatomikumo patalpomis Medicinos fakultetas naudojasi iki šių dienų. Didžiulėje auloje, kur anuomet vyko vieši skrodimai, šiandien yra Didžioji auditorija, vyksta paskaitos, rengiami vieši Medicinos fakulteto posėdžiai. Senoji lifto šachta buvo užmūryta; rūsyje, pirmajame, antrajame aukštuose į ją jau nepatektume. Antrajame aukšte, ten, kur anksčiau atsidarydavo lifto durys, šiandien patektume į Medicinos istorijos ir etikos skyrių [33]. Puikiai suprojektuotame prozektoriuje didžiąją dienos dalį dirbtinės šviesos paprastai neprireikia, tam pakanka natūralios saulės šviesos. Šiandienės Anatomijos, histologijos ir antropologijos, Fiziologijos, biochemijos ir laboratorinės medicinos, Patologijos, teismo medicinos ir farmakologijos katedros – visos įsikūrusios M. Reicherio pastatytoje anatomikume. Nuo M. Reicherio laikų naujais eksponatais papildytas Patologinės anatomijos muziejus taip pat kaukolių kolekcija ir šiandien traukia fakulteto lankytojų dėmesį.

LITERATŪRA

1. Alma Mater Vilnensis: Vilniaus Universiteto istorijos bruožai. Kolektyvinis veikalas. Vilnius; 2009: 698.
2. Andriušis A. Lietuvos medicinos istorijos apybraiža. Vilnius, 2006: 38.
3. LCVA f.175 ap. IXB b.14.
4. Kazakevičius V. Vilniaus Universitetui 400 metų. Vilnius, 1979: 26–28.
5. Pavilonis S. Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedra. Vilniaus medicinos istorijos almanachas. Vilnius, 1997; 1: 121–124.
6. Dzieje anatomii w Polsce. Katedra Historii Medycyny CM UJ [interaktyvus] 2009 [žiūrėta 2010 m. sausio 10 d.] <http://www.khm.cm-uj.krakow.pl/anatom.html>.
7. Dudała P. Plac prof. Reichera w Sosnowcu? [interaktyvus] 2009 m. [žiūrėta 2010 sausio 20 d.] <http://www.sosnowiecfastryki.pl/news.php?id=7116>.
8. Iš interviu su KMU anatomu hab. dr. Rimvydu Stropumi 2010 balandžio 29 d.
9. Gładkowska Judyta. Profesor Michał Reicher (1888-1973). Przegląd antropologiczny, Warszawa-Poznań 1979; 45: 33.
10. Sylwanowicz W. Ćwierć wieku działalności naukowej prof. Michała Reichera w Uniwersytecie Stefana Batorego. Acta Biologica et Medica. Gdańsk, 1968; 12: 150–159
11. Trzebiński S. Wydział lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919–1929. Wilno, 1931: 30.
12. Reicher M. Plan budowy gmachu anatomicznego w Wilnie. Księga Pamiątkowa XII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w roku 1925. Warszawa, 1926; 1.
13. LCVA f. 175 ap. IX b. 50 a.
14. Kosiński K. Znaczenie badań nerwów skórnych kończyn dolnych dla antropologii. Archiwum Nauk Antropologicznych. Warszawa, 1926; 1; 4: 1–2: 8–9.

15. Iš interviu su VU MF anatomu- antropologu prof. dr. R. Jankauskui 2010 m. gegužės 5, 10 d.; vasario 15.
16. Reicher M. Contribution a l'étude anatomo-topographique du systeme de l'aorte chez l'homme adulte et le nouveau-né. Compter Rendus de l'association des anatomistes. Międzynarodowy kongres anatomiczny w Warszawie. Warszawa, 1931: 25–30.
17. LCVA f. 175 ap. 3IXB b. 50 p. 19–21.
18. Reicher M. Croissance des membres de l'homme avant la naissance. Referat wygłoszony na Międzynarodowym Zjazdzie antropologicznym w Pradze. 1924: 15.
19. Kitkauskas N. Vilniaus arkikatedros požemiai. 1993: 7;10.
20. Reicher M, Sylwanowicz W. Ośrodek Wileński. Sto lat antropologii Polskiej 1856-1956. Wrocław, 1956: 10.
21. Święch Z. Klątwy, mikroby i uczeni, t. II: Wileńska klątwa Jagiellończyka. Krakow, 1994: 81.
22. Sylwanowicz W. Konservacja szczątków królewskich z Bazyliki Wileńskiej. Odbytka z Pamiętnika XIV zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu. Poznań, 1933.
23. Sylwanowicz W. Metody stosowane przy konserwacji szczątków królewskich z Bazyliki Wileńskiej. Odczyt wygłoszony 12 wrzesnia 1933 na I Zjeździe Polskich Antropologów w Poznaniu. Przegląd antropologiczny. Poznań, 1934; 8: 15–18.
24. Reicher M. Niektóre cechy anatomiczne szczątków królewskich z Bazyliki Wileńskiej. Odbytka XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu. Poznań, 1933: 391–392.
25. Česnys G, Jankauskas R, Urbanavičius V. Queen Barbora Radvilaitė: Review of Remains and Reconsruction of Documentary Portrait. Acta medica Lituanica, 2001; suplement 8: 18–24.
26. Grobie królewskie. Dziennik Wileński. 1931; 222.
27. Zakład Anatomii Prawidłowej USB: Księga inwentarzowa Vesta M. Reicherio. Baigta 1939 m. Paskutiniai įrašai A. Starkaus, J. Žilinsko.
28. Reicher M. Grupy krwi u Karaimów trockich i wileńskich. Przegląd Antropologiczny Polskiej. 1933; 7: 91.
29. Reicher M. Grupy krwi u Karaimów trockich i wileńskich. Orbitka z Pamiętnika XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu. Poznań, 1933.
30. Gładkowska Judyta. Profesor Michał Reicher (1888–1973). Przegląd antropologiczny. 1979; 45: 35.
31. Sylwanowicz W. Życie i praca profesora Michała Reichera. Wieź; 1974; 1: 56–59.
32. Powojenne dzieje Gdańskiej anatomii. Gdański Uniwersytet Medyczny, Zakład Anatomii i Neurobiologii. [interaktyvus] 2009 [žiūrėta 2010 m. sausio 20] prieiga per internetą <http://www.informator.gumed.edu.pl/42>.
33. Iš interviu su VU MF anatomu-antropologu doc. dr. A. Barkumi 2010 gegužės 10 d.

ILIUSTRACIJOS

1. Sylwanowicz W. Čwierć wieku działalności naukowej prof. dr. Michała Reichera w Uniwersytecie Stefana Batorego, Acta Biologica et Medica. Gdańsk, 1968: 148
2. VUB RS f. 97–12.
3. Święch Z. Klątwy, mikroby i uczeni: Wileńska Klątwa Jagiellończyka. Kraków, 1994: 329 Fot. 26

*Gautas 2010 m. spalio 12 d., aprobuotas 2011 m. sausio 4 d.
Submitted October 12, 2010, accepted January 4, 2011.*